

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КНЯЗЕВИЧ РУСЛАН ПЕТРОВИЧ

УДК 342 (477)(043.3)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИБОРІВ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

Спеціальність 12.00.02 - конституційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

ОДЕСА -2002

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України (м. Київ).

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Академії правових наук України
ПОГОРІЛКО Віктор Федорович,
завідувач відділу конституційного права та
місцевого самоврядування Інституту держави і
права ім. В.М. Корецького НАН України

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
ФРИЦЬКИЙ Олег Федорович,
професор кафедри теорії держави і права Академії
адвокатури України
кандидат юридичних наук

ПЛАХОТНЮК Наталія Григорівна,
доцент кафедри державного управління і менеджменту
Української академії державного управління при
Президентіві України

Провідна установа:

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
кафедра конституційного і адміністративного права

Захист відбудеться „7” грудня 2002 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий "5" листопада 2002 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чанишева Г.І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Останнє десятиліття двадцятого століття, безперечно, увійде в історію молоді України як час нелегкого поступу від тоталітарного минулого до демократичного майбутнього, час становлення громадянського суспільства, започаткування демократичних і правових основ становлення нашої державності.

Основновоположними подіями на цьому шляху були 24 серпня 1991 року - день прийняття Акта проголошення незалежності України, 1 грудня 1991 року - коли більшість громадян України підтримали державну незалежність і обрали першого Президента України, 28 червня 1996 року - день прийняття Конституції України.

Конституція України, визначивши статус України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, встановила носієм і єдиним джерелом влади в державі народ, який реалізує владу безпосередньо або через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Таким чином, з часу прийняття Конституції України безпосереднє волевиявлення громадян України стає визначальним чинником для подальшого розвитку держави і суспільства. Відповідно до Конституції України вибори виступають однією з найвищих форм вияву народовладдя.

Прийняття Конституції України спонукає також до реальних кроків щодо подальшого розвитку інституту виборів та вдосконалення українського виборчого законодавства. Особливо це стосується питань реформування законодавства про вибори Президента України.

Три виборчі кампанії по виборах Президента України 1991, 1994 та 1999 років України в нашій державі було проведено на підставі трьох законів про вибори Президента. Президентські вибори є досить новим явищем для України і тому досвід їх проведення відносно невеликий. За період набуття незалежності України відбувся процес становлення та продовжується розвиток законодавства про вибори Президента України. Разом з тим, до цього часу саме процес становлення і реалізації виборів Президента України не був об'єктом самостійного науково-теоретичного правового дослідження.

Тому можна стверджувати, що в даний час є необхідність створення наукової концепції виборів Президента України, а також розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення виборів Президента України, президентського виборчого права та інституту виборів Президента України.

Саме наявність вищезгаданих підстав спонукала до вибору теми дисертаційного дослідження.

Проблеми виборів та виборчого законодавства є предметом дослідження вчених у різних галузях науки, зокрема - теорії держави і права, політології, соціології, філософії, економіки та фінансів, історії тощо. Однак, безперечно, в першу чергу проблеми виборів - це предмет досліджень науки конституційного права.

Потрібно зазначити, що вибори Президента, як і законодавство про вибори Президента, стали предметом серйозних наукових досліджень лише з часу започаткування інституту президентства в нашій державі, тобто з 1991 року. В радянський період через відсутність інституту президентства в практиці державного будівництва проблеми щодо виборів та законодавства про вибори президента практично не досліджувалися. Винятком були дослідження у галузі порівняльного конституційного права зарубіжних країн, однак вони мали тільки загальний ознайомчий характер.

І лише за часів незалежності України наука вітчизняного конституційного права почала приділяти відповідну увагу проблемам виборів і виборчому праву взагалі та інституту виборів Президента України зокрема. Вибори Президента України тепер розглядаються як суспільне політико-правове явище, що має визначальне значення для розвитку держави. Виборче право і виборче законодавство нині визначаються саме як система правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері виборів, а Конституція України встановлює, що проведення виборів регулюється виключно законами України.

В Україні різні проблеми правового регулювання виборів Президента України досліджували провідні вчені в галузі права: В.Д. Бабкін, Ф.Г. Бурчак, Р.К. Давидов, П.Б. Євграфов, С.В. Ківалов, М.І. Козюбра, В.В. Копейчиков, О.Л.Копиленко, М.І. Корнієнко, Л.Т. Кривенко, О.В. Лавринович, М.І. Малишко, П.Ф. Мартиненко, В.В. Медведчук, Г.О. Мурашин, О.Г. Мурашин, М.П. Орзіх, Н.Г. Плахотнюк, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, С.Г. Рябов, А.О. Селіванов, С.Г. Серьогіна, М.І. Ставнічук, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, Є.А. Тихонова, О.Ф. Фрицький, М.В. Цвік, В.М. Шаповал, Ю.С. Шемшученко, Н.Г. Шукліна, Л.П. Юзьков, О.І. Ющик, В.Д. Яворський та інші.

Питання виборів президента досліджувалися і багатьма сучасними зарубіжними вченими. Зокрема, С.А. Авакьяном, Л.А. Агєвою, В.В. Альхименком, Р.Т. Биктагіровим, Ю.О. Веденєвим, В.І. Васильєвим, О.А. Вапняковим, О.М.Волковою, О.К.Застрожною, О.І. Іванченком, Є.П. Іщенком, О.І. Ковлером, Є.І. Колюшиним, В.В. Комаровою, О.О. Кутафіним, В.І. Лисенком, Ю.А. Новиковим, О.Є. Постніковим, А.Я. Сливою, Б.О. Страшуном, М.П. Телевком, В.І. Фадєєвим та іншими.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження проводилося як складова тематики досліджень відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім.В.М.Корецького НАН України за темою "Теоретичні проблеми реалізації Конституції України" (№ держ. реєстрації 01960012890).

Мета і задачі дослідження. Основна мета дисертаційної роботи полягає у сформуванні концепції виборів Президента України, а також у розробленні практичних рекомендацій щодо вдосконалення виборів Президента України, президентського виборчого права та інституту виборів Президента України.

Досягнення зазначеної мети забезпечується вирішенням таких

задач:

1) виходячи з положень, сформульованих у науковій літературі, дати власні визначення поняття виборів Президента України як форми безпосередньої демократії та як складової частини інституту виборчого права України;

2) дати власне визначення поняття та виробити наукову класифікацію принципів виборів Президента України;

3) дати авторське визначення поняття функцій виборів Президента України та виробити їх наукову класифікацію;

4) сформулювати авторську концепцію механізму організації та проведення виборів Президента України;

5) проаналізувати теоретичні засади становлення інституту виборів Президента України;

6) дати власне визначення поняття виборчого процесу по виборах Президента України та визначити його суб'єкти;

7) сформулювати авторську концепцію основних стадій (етапів) виборів Президента України;

8) дати авторське визначення поняття та класифікацію гарантій виборів Президента України;

9) основне завдання дисертаційного дослідження - розглянути проблеми реалізації виборів Президента України як форми безпосереднього волевиявлення та визначити основні напрями їх вдосконалення.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають під час виборів Президента України як однієї з основних форм безпосередньої демократії.

Предметом дослідження є конституційно-правові засади виборів Президента України.

Методи дослідження. У дисертації використовувалася сукупність різних методів дослідження. Основний метод, який застосовано при здійсненні дисертаційного дослідження - загальнонауковий діалектичний метод дослідження, що дозволив проаналізувати теоретичні та практичні проблеми конституційно-правових засад виборів Президента України. Також широко використовувався метод порівняльного правового дослідження при аналізі досвіду реалізації безпосереднього народовладдя під час виборів президента в зарубіжних країнах. Під час проведення дослідження було застосовано конкретно-історичний метод, за допомогою якого було досліджено становлення інституту виборів Президента України. У процесі дослідження широко використовувалися методи системного та структурно-функціонального аналізу.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим в Україні науковим дослідженням, в якому на основі сучасних досягнень конституційно-правової науки та аналізу конституційно-правових засад виборів Президента України сформульовано концепцію виборів Президента України.

Проведення дисертаційного дослідження дало змогу одержати такі

результати, що мають наукову новизну:

- визначено поняття виборів Президента України як передбаченої Конституцією та законами України форми прямого народовладдя, яка є безпосереднім волевиявленням народу щодо заміщення посади глави держави шляхом голосування;

- визначено інститут виборів Президента України, тобто інститут президентського виборчого права, як складову частину інституту виборчого права України, який являє собою систему правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо заміщення посади глави держави;

- дано визначення поняття принципів виборів Президента України як явища, що найбільш повно відображають суть виборів Президента України та зроблена їх класифікація. Ці принципи поділяються на загальні та інституційні. Загальні принципи виборів Президента України - це конституційні принципи виборів. Інституційні принципи виборів Президента України - це принципи, які властиві окремим стадіям виборчого процесу;

- дано авторське визначення функцій виборів Президента України як видів безпосередньої діяльності народу в сфері державотворення та подано класифікацію функцій виборів Президента України;

запропонована авторська концепція механізму виборів Президента України як системи організаційних (державних і недержавних) і нормативних (правових і етичних) засобів і способів здійснення народовладдя щодо заміщення посади глави держави;

- зроблено періодизацію процесу становлення інституту виборів Президента України, яка містить три періоди: перший - 1990-1993 р.р., другий - 1993-1999 р.р., третій - 1999 р. по теперішній час;

- визначено поняття виборчого процесу по виборах Президента України як порядку організації і проведення виборів Президента України та визначено його основні суб'єкти;

- запропонована авторська концепція стадій (етапів) виборчого процесу по виборах Президента України і шляхів їх вдосконалення;

- дано авторське визначення гарантій виборів Президента України як системи засобів, за допомогою яких Конституцією та законами України встановлюється порядок організації та проведення виборів Президента України і забезпечується його охорона, а в разі порушення встановленого порядку виборів Президента

України відновлюється їх конституційність та законність, а також класифікацію гарантій виборів Президента України як національних та міжнародно-правових гарантій виборів Президента України і пропозиції щодо їх вдосконалення.

Практичне значення одержаних результатів. Пропозиції, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, можуть бути використані у подальших дослідженнях загальнотеоретичних проблем реалізації Конституції

України та вітчизняного виборчого законодавства.

Також висновки, концептуальні підходи, що містяться у дисертації, можуть бути використані в законотворчій діяльності при вдосконаленні Закону України "Про вибори Президента України", інших виборчих законів, а в майбутньому - під час розробки Виборчого кодексу України.

Матеріали дисертації також можуть використовуватися у правотворчій, просвітницькій та навчальній діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень автора. Більшість наукових праць, в яких відображено зміст дисертації, написані здобувачем без співавторів.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Теоретичні і практичні висновки та положення, які містяться в дисертації, розглядалися на засіданнях відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.

Результати дослідження оприлюднені у доповідях та виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-теоретичних конференціях, зокрема: "Україна Вибори-98: Досвід. Проблеми. Перспективи" (Київ, листопад 1998 р., тези опубліковані); "Вибори Президента України - 99: проблеми теорії і практики" (Київ, березень 2000 р., тези опубліковані); "Європа-Японія-Україна: шляхи демократизації державно-правових систем" (Київ, жовтень 2000 р.); "Роль і місце засобів масової інформації у виборчому процесі" (Київ, жовтень 2000 р.).

Окрім цього, результати дисертаційного дослідження використані під час роботи дисертанта в складі робочих груп Центральної виборчої комісії з підготовки проектів Законів України "Про вибори Президента України" (вересень 1998 – лютий року), "Про вибори народних депутатів України" (перше півріччя 2000 року), "Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів" (грудень року - березень 2001 року) , "Про всеукраїнський референдум" (лютий - квітень 2001 року), "Про референдуми Автономної Республіки Крим, місцеві референдуми та інші форми безпосереднього волевиявлення територіальної громади" (грудень 2000 року - квітень 2001 року).

Висновки та положення дисертації також використовуються в роботі Науково-методичної ради при Центральній виборчій комісії, секретарем якої є дисертант. **Публікації.** Основні результати, отримані автором у процесі роботи над темою

дисертації, викладено в 10 наукових статтях, 3 з яких містяться у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України.

Структура та обсяг роботи. Відповідно до мети і задач дослідження дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які включають сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг основного тексту дисертації

становить 181 сторінку, список використаних джерел - 18 сторінок (190 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У вступі висвітлюється актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Також визначаються мета та завдання дослідження, характеризуються методологічна основа, наукова новизна, практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробація одержаних результатів, структура і обсяг дисертації.

Розділ 1 "Теоретичні основи виборів Президента України та їх історичний аспект" містить три підрозділи.

У підрозділі 1.1. "Вибори Президента України як форма безпосередньої демократії та інститут виборчого права України", по-перше, проаналізовано особливості виборів Президента України в системі форм безпосереднього народовладдя; по-друге, визначено специфіку реалізації цієї форми прямої демократії в перехідний період становлення української державності; по-третє, визначено основні ознаки, риси виборів Президента України, що дозволяють розглядати цей інститут як самостійний інститут виборчого права; по-четверте, дано визначення поняття виборів Президента України як однієї з пріоритетних форм прямого народовладдя та інституту виборчого права України.

На думку автора, вибори Президента України можна визначити як передбачену Конституцією та законами України форму прямого народовладдя, яка є безпосереднім волевиявленням народу щодо заміщення посади глави держави шляхом голосування.

Проведене дослідження дає автору підстави стверджувати, що інститут виборів Президента України є складовою частиною інституту виборчого права, який являє собою систему правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо заміщення посади глави держави. Тобто, в системі виборчого права, як інституту конституційного права, вибори Президента України слід розглядати як самостійний інститут, що існує поряд з іншими суміжними інститутами, такими, як вибори народних депутатів України, вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцеві вибори.

Вибори глави держави є особливо специфічними у перехідних суспільствах, тобто країнах, де відбуваються певні зміни державного ладу, здійснюються значні

суспільно-політичні перетворення. По суті, на думку автора, можна стверджувати, що президентські вибори в Україні є найбільш цілісним виявом волі наших громадян, який стосується лише кількох кандидатів на найвищу посаду в державі. Здобувач доходить висновку, що існуючий в Україні порядок обрання Президента України шляхом загальнонародного волевиявлення є, безперечно, значно демократичнішим, ніж обрання Президента парламентом чи іншим представницьким органом, як це передбачено в деяких зарубіжних країнах.

Автор вважає, що незважаючи на визначення за Конституцією нашої держави як правової, слід констатувати, що існуюча нормативно-правова база для проведення на належному правовому та організаційному рівні виборів Президента України є досить недосконалою.

На думку дисертанта, повне наукове визначення поняття виборів Президента України, як однієї з пріоритетних форм безпосередньої демократії, може бути сформульоване лише за умови проведення глибокого аналізу принципів виборів Президента України як явищ, що найбільш повно відображають суть виборів Президента України як форми безпосередньої демократії.

Автор вважає, що під принципами виборів Президента України можна розуміти вихідні положення, фундаментальні ідеї, які відображають суть виборів як передбаченої Конституцією України пріоритетної форми безпосередньої демократії, визначають засади правового регулювання реалізації і гарантування виборчих прав громадян України та забезпечують передбачений законодавством України порядок організації і проведення виборів Президента України.

Виходячи з такої систематизації принципів виборчого права та з огляду на сферу їх застосування і цільового призначення, на думку здобувача, принципи виборів Президента України можна розподілити на загальні та інституційні. Під загальними принципами виборів Президента України, на думку автора, слід розуміти конституційні принципи виборів. Ці принципи можна розподілити на дві групи: 1) принципи, що визначають вибори як пріоритетну форму народовладдя, зокрема: обов'язкового проведення виборів, періодичного проведення виборів, вільних, справедливих та чесних виборів; 2) принципи участі громадян у виборах, а саме: вільного волевиявлення, добровільної участі у виборах, загального виборчого права, прямого виборчого права, рівного виборчого права, таємного голосування.

Інституційні принципи виборів Президента України - це принципи, властиві окремим стадіям виборчого процесу. До них слід віднести принципи організації виборів спеціальними незалежними органами, територіальної організації виборів, рівних можливостей для всіх кандидатів у проведенні передвиборної агітації, свободи агітації, фінансування виборів, юридичної відповідальності за порушення законодавства про вибори Президента України.

У підрозділі 1.2. "Функції виборів Президента України та механізм їх організації і проведення" автор визначає функції виборів Президента України як види безпосередньої діяльності народу в сфері державотворення.

На думку дисертанта, функції виборів Президента України слід класифікувати за сферами та способами волевиявлення громадян. За сферами волевиявлення громадян функції виборів Президента України потрібно поділяти на основоположні та опосередковані. До основоположних відносяться політична та ідеологічна функції виборів Президента України, а до опосередкованих - економічна, соціальна та інші функції виборів Президента

України. За способами волевиявлення громадян функції виборів Президента України поділяються на установчу, охоронну, інформаційну та інші.

Здобувач визначає механізм виборів Президента України як систему організаційних (державних і недержавних) і нормативних (правових і етичних) засобів і способів здійснення народовладдя щодо заміщення посади глави держави. До механізму виборів Президента України входять організаційна, територіальна, фінансова і матеріально-технічна та інформаційна складові, спільна дія яких забезпечує здійснення народовладдя під час виборів Президента України. Такий підхід до визначення механізму виборів Президента України, на думку автора, може бути властивий усім видам виборів, що проводяться в Україні.

У зв'язку з цим автор здійснює науковий аналіз кожної складової механізму виборів Президента України.

У підрозділі 1.3. "Становлення інституту виборів Президента України" проаналізовано історію становлення інституту виборів Президента України. Зокрема, результати проведених досліджень засвідчили, що інститут виборів Президента України, як і власне інститут виборчого права України в цілому, перебуває у стадії становлення. Процес становлення цього інституту та подальший його розвиток визначається низкою чинників внутрішньополітичного, зовнішньополітичного, правового, соціально-культурного характеру тощо. З огляду на суспільний характер інституту виборів, у тому числі й виборів Президента України, визначальними у цьому процесі є політичні та правові фактори.

На думку автора, хронологічно процес становлення інституту виборів Президента України можна розподілити на три етапи: перший - 1990-1994 роки; другий - 1994-1999 роки; третій - 1999 до теперішнього часу.

Перший етап становлення інституту виборів Президента України розпочинається фактично з моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України, яка стала політико-правовою основою для заснування інституту президентства в Україні. Безпосередньо запровадження інституту президента пов'язане з прийняттям Закону Української РСР "Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін до Конституції (Основного Закону) Української РСР" від 5 червня 1991 року, а інститут виборів Президента - із Законом Української РСР "Про вибори Президента УРСР" від 5 липня 1991 року. Цей період тривав до прийняття Закону України "Про дострокові вибори Верховної Ради України та Президента України" від 24 вересня 1993 року. Перший етап становлення

інституту виборів Президента України, на думку здобувача, характеризується такими особливостями: по-перше, йому було властиве обмежене коло суспільних відносин, що регулювалися Законом Української РСР "Про вибори Президента Української РСР"; по-друге, значна кількість суспільних відносин процесу виборів Президента України регулювалася законами Української РСР

"Про вибори народних депутатів Української РСР" від 27 жовтня 1989 року, "Про всеукраїнський та місцеві референдуми" від 3 липня 1991 року та "Про мови в Українській РСР" від 28 жовтня 1989 року, оскільки більшість процедурних норм Закону Української РСР "Про вибори Президента Української РСР" містили посилання на вищезазначені закони.

Другий період становлення інституту виборів Президента України пов'язаний з прийняттям Закону України "Про дострокові вибори Верховної Ради України та Президента України" від 24 вересня 1993 року та Закону України "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про вибори Президента Української РСР" від 24 лютого 1994 року. Цей період становлення інституту виборів Президента України характеризується такими особливостями: по-перше, в цей період відбувається значне законодавче розширення кола правового регулювання суспільних відносин у процесі організації і проведення виборів Президента України; по-друге, зберігаються, однак значно меншою мірою, норми відсилочного характеру, але тільки на один законодавчий акт - Закон України "Про вибори народних депутатів України" від 18 листопада 1993 року; по-третє, у цей самий період приймається Конституція України, якою було встановлено жорсткіші вимоги щодо цензу осідлості для осіб, які висувуються на посаду Президента України, разом з тим, були зняті обмеження для реалізації активного виборчого права.

Третій період становлення і розвитку інституту виборів Президента України, на думку здобувача, розпочинається з прийняттям Закону України "Про вибори Президента України" від 5 березня 1999 року. Цей період становлення інституту виборів Президента України характеризується такими особливостями: по-перше, лібералізацією виборчої системи; по-друге, збільшенням строку виборчої кампанії; по-третє, зміною територіальної основи проведення виборів Президента України; по-четверте, суттєвою зміною порядку формування системи виборчих комісій; по-п'яте, значним збільшенням кількості підписів громадян України, які підтримують кандидатуру претендента на кандидата в Президенти України, необхідних для реєстрації його кандидатом у Президенти України; по-шосте, вдосконаленням правового регулювання порядку ведення передвиборної агітації; по-сьоме, зміною порядку фінансування передвиборної агітації, пов'язаного з фінансуванням за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів особистих виборчих фондів кандидатів у Президенти України.

Проаналізовані автором новели сучасного законодавства України про вибори Президента України дають підстави дійти висновку, що з прийняттям у 1999 році

чинного Закону України "Про вибори Президента України" відбулася демократизація означеного законодавства. Цей Закон є значно досконалішим порівняно з попередніми, однак слід відзначити, що він містить і низку суттєвих недоліків, що ускладнювали його практичну реалізацію під час

проведення виборів Президента України.

Розділ 2 "Конституційно-правові засади організації та проведення виборів Президента України" складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. "Поняття виборчого процесу по виборах Президента України та його основні суб'єкти" автор дає визначення поняття виборчого процесу по виборах Президента України як порядку організації і проведення виборів Президента України.

На думку здобувача, суб'єктами виборчого процесу по виборах Президента України є: 1) народ або громадяни України, які мають право голосу; 2) виборчі комісії, утворені відповідно до Закону України "Про вибори Президента України" та Закону України "Про Центральну виборчу комісію"; 3) кандидати у Президенти України, зареєстровані у порядку, встановленому Законом України "Про вибори Президента України"; 4) політичні партії, виборчі блоки партій, які висунули кандидатів у Президенти України; 5) органи державної влади та органи місцевого самоврядування у випадках, передбачених Законом України "Про вибори Президента України"; 6) офіційні спостерігачі від політичних партій, виборчих блоків партій, які висунули кандидатів у Президенти України, кандидатів у Президенти України, зареєстрованих від зборів виборців та від іноземних держав і міжнародних організацій.

У підрозділі 2.2. "Основні стадії (етапи) виборчого процесу по виборах Президента України" автор доходить висновку, що виборчий процес по виборах Президента України складається з певних етапів, які являють собою самі процедури.

Здобувач вирізняє такі стадії виборчого процесу по виборах Президента України: перша - проголошення та призначення виборів; друга - утворення виборчих комісій; третя - утворення виборчих округів та виборчих дільниць; четверта - реєстрація виборців; п'ята - висунення претендентів на кандидатів у Президенти України; шоста - передвиборна агітація; сьома - голосування; восьма - встановлення підсумків голосування, результатів виборів та їх опублікування. Крім того, на думку автора, є кілька факультативних стадій виборів Президента України - проведення повторного голосування та повторних виборів.

В дисертації сформульовано авторську концепцію стадій (етапів) виборчого процесу по виборах Президента України і шляхів їх удосконалення.

Розділ 3 дисертації "Гарантії виборів Президента України" складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. "Національні гарантії виборів Президента України" автор доходить висновку, що створення належних умов для повноцінної реалізації

вільного волевиявлення під час виборів Президента України залежить від цілої низки політико-правових, економічних, ідеологічних та інших чинників, а також від рівня правової культури наших виборців, а точніше - від того, як рішуче захищають громадяни свої конституційні виборчі права.

Здобувач визначає гарантії виборів Президента України як систему засобів, за допомогою яких Конституцією та законами України встановлюється порядок організації та проведення виборів Президента України і забезпечується його охорона, а в разі порушення встановленого порядку виборів Президента України відновлюється їх конституційність та законність.

Автор дає класифікацію гарантій виборів Президента України, за якою вони поділяються на національні та міжнародно-правові гарантії виборів Президента України.

Національні гарантії виборів Президента України поділяються на загально-соціальні, організаційно-правові та нормативно-правові.

Дисертант до загально-соціальних гарантій виборів Президента України відносить політичні, економічні, ідеологічні тощо. На думку здобувача, під політичними гарантіями здійснення конституційних виборчих прав громадян України під час виборів Президента України потрібно розуміти політичну систему України взагалі; під економічними гарантіями здійснення конституційних виборчих прав громадян України під час виборів Президента України слід розуміти спроможність суспільства і держави забезпечити необхідні фінансові та матеріально-технічні умови для здійснення народного волевиявлення під час виборів Президента України; до ідеологічних гарантій здійснення конституційних виборчих прав громадян України під час виборів Президента України слід віднести правову культуру наших громадян взагалі та діяльність органів державної влади і органів місцевого самоврядування щодо підвищення рівня правової культури нашого населення, що дає можливість громадянам зробити більш усвідомлене й виважене рішення під час здійснення волевиявлення на виборах Президента України, а також розвиток різних ідеологій.

Організаційно-правовими гарантіями виборів Президента України, на думку автора, виступає діяльність організаторів виборів, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, яка спрямована на забезпечення належних умов для функціонування безпосередньої демократії та її інститутів. Засади організаційно-правових гарантій передбачено в Основному Законі України, де визначено строки та суб'єкт призначення виборів Президента України, а також порядок призначення на посаду та припинення повноважень членів Центральної виборчої комісії тощо. Більш широко організаційно-правові гарантії виборів Президента України закріплені в спеціальному Законі України "Про вибори Президента України", в якому визначається порядок призначення усіх видів виборів Президента України;

утворення виборчих округів та виборчих дільниць, виборчих комісій, організація їх роботи, оскарження рішень; забезпечення з боку органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб належних умов для здійснення громадянами своїх виборчих прав. Важлива регламентація організаційно-правових гарантій виборів

Президента України встановлена у Законі України "Про Центральну виборчу комісію", де визначено порядок утворення, склад, правовий статус і повноваження членів Комісії та організацію її діяльності, а також повноваження Комісії щодо підготовки організації і проведення виборів Президента України.

Здобувач визначає нормативно-правові гарантії виборів Президента України як основні засади участі в них громадян України, які встановлюють коло суб'єктів виборів Президента України, порядок підготовки організації і проведення виборів Президента України, а також юридичну відповідальність у разі порушення положень Конституції України та Закону України "Про вибори Президента України".

На думку автора, нормативно-правові гарантії виборів Президента України можна розподілити на установчі, регулятивні, відновлювальні та каральні. Установчі гарантії визначають основні принципи та засади організації виборів Президента України, коло суб'єктів виборчого процесу та правові основи участі цих суб'єктів у виборах, відповідний обсяг їх прав, обов'язків та повноважень. Гарантії установчого характеру закріплені у нормах матеріального характеру, що містяться в Конституції України та загальних положеннях Закону про вибори Президента України. Регулятивні юридичні гарантії закріплюються в процесуальних нормах, зокрема тих, що регламентують порядок підготовки організації і проведення виборів Президента України. Відновлювальні гарантії пов'язані насамперед з установленням та захистом широкого кола виборчих прав громадян України. Каральною гарантією виборів Президента України виступає встановлена законом юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства.

У підрозділі 3.2. "Міжнародно-правові гарантії виборів Президента України" здобувач доходить висновку про те, що пріоритетним видом міжнародних гарантій у сфері виборів Президента України є міжнародне спостереження за їх організацією і проведенням.

На думку дисертанта, політичні права під час виборів Президента України, а саме право на участь у контролі за виборами, мають не тільки громадяни України, але й іноземці, причому як представники зарубіжних країн, так і міжнародних організацій.

Автор вважає, що правовий статус та порядок діяльності міжнародних спостерігачів на виборах Президента України мають бути безпосередньо врегульовані в Законі.

ВИСНОВКИ

У висновках, що завершують роботу, сформульовані та викладені результати, досягнуті автором у процесі дослідження.

Зокрема, автор дає визначення поняття виборів Президента України як передбаченої Конституцією та законами України форми прямого народовладдя, яка є безпосереднім волевиявленням народу щодо заміщення посади глави держави шляхом голосування.

На думку дисертанта, інститут виборів Президента України, тобто інститут президентського виборчого права, є складовою частиною інституту виборчого права України, який являє собою систему правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо заміщення посади глави держави.

Автор вважає, що принципи виборів Президента України є явищами, що найбільш повно відображають суть виборів Президента України як форми безпосередньої демократії. Принципи виборів Президента України поділяються на загальні та інституційні. Під загальними принципами слід розуміти конституційні принципи виборів. Інституційні принципи виборів Президента України - це принципи, властиві окремим стадіям виборчого процесу.

Дисертант дає визначення функцій виборів Президента України як видів безпосередньої діяльності народу в сфері державотворення. Функції виборів Президента України, на думку автора, слід класифікувати за сферами та способами волевиявлення громадян. За сферами волевиявлення громадян функції виборів Президента України потрібно поділяти на основоположні та опосередковані. До основоположних відносяться політична та ідеологічна функції виборів Президента України, а до опосередкованих - економічна, соціальна та інші функції виборів Президента України. За способами волевиявлення громадян функції виборів Президента України поділяються на установчу, охоронну, інформаційну тощо.

Дисертант пропонує авторську концепцію механізму виборів Президента України як системи організаційних (державних і недержавних) і нормативних (правових і етичних) засобів і способів здійснення народовладдя щодо заміщення посади глави держави. До механізму виборів Президента України входять організаційна, територіальна, фінансова та матеріально-технічна, інформаційна складові, спільна дія яких забезпечує здійснення народовладдя під час виборів Президента України. Такий підхід до визначення механізму виборів Президента України, на думку автора, може бути властивий усім видам виборів, що проводяться в Україні.

Здобувач пропонує власну періодизацію процесу становлення інституту виборів Президента України, за якою він поділяється на три етапи: перший - 1990-1994 роки; другий - 1994-1999 роки; третій - 1999 до теперішнього часу.

Автор дає визначення виборчого процесу по виборах Президента України як порядку організації і проведення виборів Президента України та визначає його основних суб'єктів.

Дисертантом сформульовано авторську концепцію стадій (етапів) виборчого процесу по виборах Президента України і шляхи їх вдосконалення.

Здобувачем дано визначення гарантій виборів Президента України як системи засобів, за допомогою яких Конституцією та законами України встановлюється порядок організації та проведення виборів Президента України і забезпечується його охорона, а в разі порушення встановленого порядку виборів Президента України відновлюється їх конституційність та законність.

Автором дано класифікацію гарантій виборів Президента України як національних та міжнародно-правових гарантій виборів Президента України. До національних гарантій виборів Президента України здобувач відносить загально-соціальні, організаційно-правові та нормативно-правові гарантії. Дисертант доходить висновку про те, що пріоритетним видом міжнародно-правових гарантій у сфері виборів Президента України є міжнародне спостереження за їх організацією і проведенням. Політичні права під час виборів Президента України, а саме право на участь у контролі за виборами, мають не тільки громадяни України, але й іноземці, причому як представники зарубіжних країн, так і міжнародні організації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Виборчі комісії: правовий статус, структура, склад і повноваження // Парламент України: вибори-98. Інф.-анал. Вид. В 2 т. / Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 1998. - С. 105-145 (у співавторстві з В.І. Співаком та М.І. Ставнійчук).
2. Методичне забезпечення виборчого процесу // Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 1998. - С. 145-155 (у співавторстві з В.І. Співаком, М.І. Ковалем, О.Н. Вовком).
3. Результати виборів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі // Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 1998. - С. 509-591.
4. Практика проведення виборів народних депутатів України 1998 року та проблеми вдосконалення парламентського виборчого законодавства // Держава і право. Щорічник наук, праць молодих вчених / Ред.: В.Н. Денисов. - К.: Ін Юре. - 1999. - Випуск 2. - С. 91-98.
5. Роль і місце Центральної виборчої комісії в системі державних органів // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції "Україна. Вибори-98: Досвід. Проблеми. Перспективи" (доповіді, виступи, рекомендації) / Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 1999. - С. 105-112.
6. Кандидати у Президенти України // Вибори Президента України 1999 Інформ.-аналіт. вид. / Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 2000. - С. 139-221 (у співавторстві з Я.В. Давидовичем, М.Г. Кавуном, Я.М. Бурчем).
7. Передвиборна агітація // Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 2000. - С. 231-269 (у співавторстві з М.І. Демяненком, О.В. Нельгою, М.Ф. Рибачуком, М.І. Ковалем).
8. Проблеми регулювання механізму відповідальності за порушення Закону України "Про вибори Президента України" // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції "Вибори Президента України-99: проблеми теорії і практики" (доповіді, виступи, рекомендації) / Центр, виборч. коміс. Ред.: М.М. Рябець. - К., 2000. - С. 105-112.

9. Проблеми законодавчого регулювання порядку фінансування та матеріально-технічного забезпечення виборів Президента України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 14. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2001. - С. 143-151.

10. Теоретичні основи виборів Президента України // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 15. - К.: Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України, 2002. - С. 113-119.

АНОТАЦІЯ

Князевич Р.П. Конституційно-правові засади виборів Президента України: проблеми теорії і практики. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 - конституційне право.- Одеська національна юридична академія. Одеса, 2002.

У дисертації досліджуються теоретичні та практичні проблеми виборів Президента України як однієї з основних форм безпосередньої демократії.

В роботі сформульовано поняття виборів Президента України як однієї з пріоритетних форм прямого народовладдя та як складової частини інституту виборчого права України. Досліджуються функції інституту виборів Президента України як політичного владоустановчого суспільно-правового явища в системі конституційного ладу України. Пропонується авторська класифікація принципів виборів Президента України залежно від сфери їх застосування і цільового призначення.

Подано авторське визначення та класифікацію функцій виборів Президента України.

Запропоновано авторське визначення та авторську концепцію механізму виборів Президента України.

Аналізується процес становлення інституту виборів Президента України, пропонується його авторська періодизація.

Дано авторське визначення виборчого процесу по виборах Президента України та сформульовано авторську концепцію стадій (етапів) виборчого процесу по виборах Президента України і шляхів їх вдосконалення.

Сформульоване авторське визначення та дано класифікацію гарантій виборів Президента України і пропозиції щодо їх вдосконалення.

Виходячи зі стану сучасного правового регулювання виборів Президента України, розглядаються шляхи і форми його вдосконалення.

Ключові слова: вибори, безпосередня демократія, пряме народовладдя, виборче законодавство, виборчий процес, Президент України.

АННОТАЦИЯ

Князевич Р.П. Конституционно-правовые начала выборов Президента Украины: проблемы теории и практики. - Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.02 - конституционное право. - Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2002.

В диссертации исследуются теоретические и практические проблемы выборов как одной из основных форм прямого народовластия на примере выборов Президента Украины.

Дается определение понятий выборов Президента Украины как одной из приоритетных форм прямого народовластия и как составной части института избирательного права Украины.

Выборы Президента Украины рассматриваются как предусмотренная Конституцией и законами Украины форма прямого народовластия, которая представляет непосредственное волеизъявление народа по замещению поста главы государства путем голосования.

Институт выборов Президента Украины, то есть институт президентского избирательного права, является составной частью института избирательного права, который рассматривается как система правовых норм, что регулируют общественные отношения по замещению главы государства путем непосредственного волеизъявления народа. В системе избирательного права как института конституционного права, выборы Президента Украины рассматриваются как самостоятельный институт, который существует наряду с другими смежными институтами, такими, как выборы народных депутатов Украины, выборы депутатов Верховной Рады Автономной Республики Крым, местные выборы.

Автор считает, что принципы выборов Президента Украины - это явления, которые наиболее полно отображают суть выборов Президента Украины как формы непосредственной демократии.

Предлагается авторская классификация принципов выборов Президента Украины в зависимости от сферы их применения и целевого предназначения. Принципы выборов Президента Украины разделены на общие и институционные.

Дано авторское определение функций выборов Президента Украины как видов непосредственной деятельности народа в сфере образования государства. Сформулирована авторская классификация функций выборов Президента Украины.

Предлагается авторское определение механизма выборов Президента Украины как системы организационных (государственных и негосударственных) и нормативных (правовых и этических) средств и способов осуществления народовластия по замещению поста главы государства. К механизму выборов Президента Украины относятся организационная, территориальная, финансовая и материально-техническая, информационная составные, совместное действие которых обеспечивает организацию и проведение выборов Президента Украины.

Анализируется процесс становления института выборов Президента Украины и предлагается его авторская периодизация.

Дается авторское определение избирательного процесса по выборам Президента Украины, под которым рассматривается порядок организации и проведения выборов Президента Украины, и определяются его основные субъекты.

Сформулирована авторская концепция стадий (этапов) избирательного процесса по выборам Президента Украины и путей их совершенствования.

Дано определение гарантий выборов Президента Украины как системы средств, с помощью которых Конституцией и законами Украины устанавливается порядок организации и проведения выборов Президента Украины и обеспечивается их охрана, а в случае нарушения установленного порядка выборов Президента Украины возобновляется их конституционность и законность.

Сформулирована авторская классификация гарантий выборов Президента Украины, в соответствии с которой они разделяются на национальные и международно-правовые гарантии выборов Президента Украины, а также предложения по их усовершенствованию.

Ключевые слова: выборы, непосредственная демократия, прямое народовластие, избирательное право, избирательное законодательство, избирательный процесс, Президент Украины.

SUMMARY

Kniazevych R.P. Constitutional and legal grounds of the elections of the President of Ukraine: problems of theory and practice. - Manuscript.

Dissertation for obtaining a scientific degree of Candidate of Sciences (Law) by specialty 12.00.02 - constitutional law.- Odessa National Academy of Law. Odessa, 2002.

Thesis is devoted to the theoretical and practical problems of the elections of the President of Ukraine as one of the fundamental forms of the direct democracy.

In dissertation is formulated the meaning of the elections of the President of Ukraine as one of the prioritive forms of the direct people power and as an integral part of the institute of election law of Ukraine. The functions of the elections of the President of Ukraine as political power constituent social-legal institute in the system of constitutional field of Ukraine is researching.

The authors meaning and classification of the functions of the elections of the President of Ukraine is given.

The authors meaning and concept of the mechanism of the elections of the President of Ukraine is proposed.

The author makes the analysis of the process of the foundation of the elections of the President of Ukraine and proposes its periodization.

The authors meaning of the election process of the elections of the President of

Ukraine is given. The authors concept of election process stages of the elections of the President of Ukraine and ways of its improvement is formulated.

The authors meaning and classification of the guarantees of the elections of the President of Ukraine and the proposals of its improvement is formulated.

Proceeding from the modern legal regulation of the elections of the President of Ukraine the ways and forms of its improvement are render consideration.

Key words: elections, direct democracy, direct people power, election legislation, election process, the President of Ukraine.